

मुगु जिल्लामा अवस्थित रारा राष्ट्रिय निकुञ्जले आसपासका
समुदायको जनजीवनमा पारेको प्रभाव

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय अन्तर्गत
समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकता
परिपूर्तिका लागि तयार पारिएको
शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता

राम प्रसाद सेजुवाल

रजिष्ट्रेशन नं. ६-१-५५-२६४-२०००

रोल नं.: २९५ (२८२७५५)

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०६९

मुगु जिल्लामा अवस्थित रारा राष्ट्रिय निकुञ्जले आसपासका समुदायको जनजीवनमा पारेको प्रभाव

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय अन्तर्गत
समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकता
परिपूर्तिका लागि तयार पारिएको
शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता

राम प्रसाद सेजुवाल

रजिष्ट्रेशन नं. ६-१-५५-२६४-२०००

रोल नं.: २९५ (२८२७५५)

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०६९

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं
नेपाल

सिफारिस-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तह उपाधिको आंशिक आवश्यकता पूर्तिका लागि मेरो निर्देशन र सुपरिवेक्षणमा श्री राम प्रसाद सेजुवालले “मुगु जिल्लामा अवस्थित रारा राष्ट्रिय निकुञ्जले आसपासका समुदायको जनजीवनमा पारेको प्रभाव” विषयको यो शोधपत्र तयार पार्नु भएको हो । यसको आवश्यक मूल्यांकनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति: .....

.....

मधुसूदन सुवेदी

शोध-निर्देशक

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं
नेपाल

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधी प्राप्तिका लागि श्री रामप्रसाद सेजुवालद्वारा तयार पारी प्रस्तुत गरेको “मुगु जिल्लामा अवस्थित रारा राष्ट्रिय निकुञ्जले आसपासका समुदायको जनजीवनमा पारेको प्रभाव” विषयक शोधपत्र समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधी प्राप्तिका लागि उचित ठहरिएकोले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

विभागीय प्रमुख

.....

प्रा. डा. ओम गुरुङ

शोधनिर्देशक

.....

मधुसूदन सुवेदी

बाह्य परीक्षक

.....

टीकाराम गौतम

मिति : .....

कृतज्ञता-ज्ञापन

प्रथमतः यो शोधपत्र लेखन सुवर्ण मौका प्रदान गर्नुहुने त्रिभुवन विश्वविद्यालय कीर्तिपुर, समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभागका प्रमुख प्रा.डा. ओम गुरुङ्ग ज्यू प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्न चाहन्छु। साथै यस शोधपत्र लेखनमा आफ्नो अमूल्य सुझाव र समय प्रदान गरी निर्देशन दिनु हुने श्री मधुसूदन सुवेदी ज्यू प्रति ऋणि हुनुका साथै वहाँको गुण अविस्मरणीय छ।

यस शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा सहयोग पुऱ्याउने राष्ट्रिय निकुञ्जका कर्मचारी, यस आसपासका ९ वटा गा.वि.स.का मानिसहरुका साथै विशेष गरी कार्कीवाडा गा.वि.स. वडा नं. ५, ६, ७ र ८ का समुदाय र तथ्याङ्क संकलनमा सहयोग पुऱ्याउने सरकारी तथा गैरसरकारी निकाय प्रति आभार व्यक्त गर्दछु।

यो शोधपत्रले मुगु जिल्लामा अवस्थित रारा राष्ट्रिय निकुञ्जको चिनारी गराउनुका साथै रारा राष्ट्रिय निकुञ्जले आसपासका समुदायको जनजीवनमा पारेको प्रभावहरुका बारेमा जानकारी गराउन सहयोग पुऱ्याउने विश्वास लिएको छु। शोधपत्रलाई कम्प्युटर टाइप गरी सहयोग गरिदिने दुर्क कम्प्युटर सिस्टम कीर्तिपुर, नयाँबजारका दुर्कमान महर्जन तथा यस शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण महानुभावहरुमा हृदयदेखि नै हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु।

राम प्रसाद सेजुवाल

विषय सूची

सिफारिस-पत्र	I
स्वीकृति-पत्र	II
कृतज्ञताज्ञापन	III
विषय सूची	IV
तालिका, चित्र तथा नक्सा सूची	VIII
संक्षिप्तीकरण	IX

पहिलो अध्याय

परिचय

१.१ सामान्य परिचय	१
१.२ समस्याको कथन	४
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	६
१.४ अध्ययनको औचित्य र महत्व	६

दोस्रो-अध्याय

सम्बन्धित विषयको समिक्षा

२.१ सन्दर्भ साहित्यको पुनरावलोकन	७
२.२ रारा राष्ट्रिय निकुञ्जको संक्षिप्त इतिहास	१२
२.३ रा.रा.नि.को स्थापना पश्चात् विस्थापन भएका समुदायहरुको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि	१३
२.४ निकुञ्जको संरक्षणमा प्रभावित क्षेत्रका समुदायले खेलेको भूमिका	१४

तेस्रो अध्याय

अनुसन्धान विधिहरु

३.१ अनुसन्धान प्रारूप	१६
३.२ अध्ययन क्षेत्रको छनोट	१६

३.३	तथ्याङ्क संकलन प्रकृति एवं स्रोतहरु	१७
३.४	समग्र र नमुना छनोट	१८
३.५	तथ्यांक संकलनका प्रविधिहरु	१८
३.६	तथ्यांकको प्रमाणिकता र विश्वसनीयता	२०
३.७	तथ्यांकको विश्लेषण प्रक्रिया	२०
३.८	अध्ययनको सिमा	२०

चौथो अध्याय

अनुसन्धान क्षेत्रको परिचय

४.१	मुगु जिल्लाको परिचय	२२
४.२	रारा राष्ट्रिय निकुञ्जको परिचय	२५
	४.२.१ हावापानी	२६
	४.२.२ बोटबिरुवा तथा वनस्पति	२६
	४.२.३ जिवजन्तु	२७
	४.२.४ माछा	२७
	४.२.५ चरा	२७
	४.२.६ सुविधाहरु	२७
	४.२.७ रारा राष्ट्रिय निकुञ्जमा पुग्ने माध्यम	२८
	४.२.८ नियमहरु	२८
	४.२.९ विशेषता	२९
४.३	कार्कीवाडा गा.वि.स. को परिचय	३०
४.४	रारा राष्ट्रिय निकुञ्जले आसपासका समुदायमा पारेको प्रभाव	३१
	४.४.१ नकारात्मक प्रभाव	३२
	४.४.१.१ बालीनाली नोक्सान	३२
	४.४.१.२ निकुञ्जको नियम र अप्रसन्नता	३४
	४.४.१.३ पशु चरन तथा हरण	३४

४.४.१.४ मानव तथा पशुक्षति	३५
४.४.१.५ कर्मचारी प्रतिको अवधारणा	३६
४.४.१.६ भू-क्षय	३६
४.४.१.७ रारा र छाप्रु गाउँको वस्ती विस्थापन	३६
४.४.२ सकारात्मक प्रभाव	३७
४.४.२.१ आर्थिक वृद्धि	३७
४.४.२.२ वातावरण संरक्षण	३९
४.४.२.३ शैक्षिक प्रभाव	४०
४.४.२.४ धार्मिक प्रभाव	४१

पाँचौ अध्याय

रारा राष्ट्रिय निकुञ्ज र जनजीवन

५.१ रारा राष्ट्रिय निकुञ्ज र यसका मध्यवर्ती क्षेत्रहरुको नक्शा	४२
५.२ मध्यवर्ती क्षेत्रका गा.वि.स.हरुको पार्श्वचित्र	४३
५.३ मुगु जिल्लाको कुल क्षेत्रफल मध्ये रा.रा.नि.का मध्यवर्ती क्षेत्रका गा.वि.स.हरुले ओगटेको क्षेत्रफल	४४
५.४ रा.रा.नि.का मध्यवर्ती क्षेत्रका गा.वि.स.हरुको भू-उपयोग वर्गीकरण	४५
५.५ मध्यवर्ती क्षेत्रका गा.वि.स.हरुमा निकुञ्जका जंगली जनावरहरुले बालीमा पुऱ्याएको नोक्सान विवरण	४७
५.६ नमुना छनोटमा कार्कीवाडा गा.वि.स.को पशु स्थिति	४८
५.७ रा.रा.नि.को प्रभावबाट कार्कीवाडा गा.वि.स. का वडाहरुमा भू-क्षयबाट नष्ट भएको जमिनको अवस्था (रोपनीमा)	५१
५.८ मध्यवर्ती क्षेत्रका वडाहरुको आफ्नै खेतबारीमा उब्जाउने आमदानीका स्रोतहरु	५२
५.९ रा.रा.नि. मा पर्यटकको विवरण	५४

छैटौं - अध्याय
सारांश र निष्कर्ष

६.१	सारांश	५५
६.२	निष्कर्ष	५७
	सन्दर्भग्रन्थ सूची	५९
	अनुसूची	६१
अनुसूची-१:	तथ्याङ्क संकलनको क्रममा घरधुरी सर्वेक्षण गर्दा प्रयोग गरिएको फाराम	६१
अनुसूची-२	तथ्याङ्क संकलनको क्रममा सोधिएका प्रश्नावलीहरु	६२
	फोटोग्राफ	

तालिका सूची

तालिका नं.	शीर्षक	पेज नं.
१.	मध्यवर्ती क्षेत्रका गा.वि.स.हरुको पार्श्वचित्र	४३
२.	रा.रा.नि.का मध्यवर्ती क्षेत्रका गा.वि.स.हरुको भू-उपयोग वर्गीकरण	४५
३.	मध्यवर्ती क्षेत्रका गा.वि.स.हरुमा निकुञ्जका जंगली जनावरहरुले बालीमा पुऱ्याएको नोक्सान विवरण	४७
४.	निकुञ्जमा हराएको पशुको विवरण	४९
५.	निकुञ्जको सिमाना भित्र मरेका पशुहरुको विवरण	५०
६.	रा.रा.नि.को प्रभावबाट कार्कीवाडा गा.वि.स. का वडाहरुमा भू-क्षयबाट प्रभावित जमिनको अवस्था (रोपनीमा)	५२
७.	मध्यवर्ती क्षेत्रका वडाहरुको आफ्नै खेतबारीमा उब्जाउने आम्रदानीका स्रोतहरु	५३
८.	रा.रा.नि. मा पर्यटकको विवरण	५४

चित्र सूची

चित्र नं.	शीर्षक	पेज नं.
१.	मुगु जिल्लाको कुल क्षेत्रफल मध्ये रा.रा.नि.का मध्यवर्ती क्षेत्रका गा.वि.स.हरुले ओगटेको क्षेत्रफल	४४

नक्सा सूची

नक्सा नं.	शीर्षक	पेज नं.
१.	रारा राष्ट्रिय निकुञ्ज र यसका मध्यवर्ती क्षेत्रहरुको नक्शा	४२

संक्षिप्तीकरण (Abbreviation)

संक्षिप्त रूप	संक्षिप्त रूप अर्थ
B.Z.	Buffer Zone
CBS	Central Bureau of Statistics
DFO	District Forest Office
DNPWC	Department of National Parks and Wildlife Conservation
NTB	Nepal Tourism Board
कि.मी.	किलोमीटर
क्र.सं.	क्रमसंख्या
गा.वि.स.	गाउँ विकास समिति
जि.वि.स.	जिल्ला विकास समिति
म.क्षे.	मध्यवर्ती क्षेत्र
म.क्षे.सं.स.	मध्यवर्ती क्षेत्र संरक्षण समिति
मा.सा.शा.स	मानवविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय
मी.	मीटर
रा.रा.नि.	रारा राष्ट्रिय निकुञ्ज
वा.व्य.	वातावरण व्यवस्थापन
वि.सं.	विक्रम संवत्
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
क्षे.फ.	क्षेत्रफल